

Peter Abspoel

ZINGEVING IN HET WESTEN

TRADITIE
STRIJDERSETHOS
EN CHRISTENDOM

VANTILT

Peter Abspoel

ZINGEVING IN HET WESTEN

TRADITIE,
STRIJDERSETHOS
EN CHRISTENDOM

Uitgeverij Vantilt

Opgedragen aan de nagedachtenis van Anne Ngwa Manka'a

– Ja, ik weet het nog –

*een heden zo vol
dat er voor alles ruimte was,
een wereld zo breed
dat je haar enkel kon omarmen.*

Deze publicatie is tot stand gekomen met financiële steun van het Sormani Fonds en de Faculteit der Filosofie, Theologie en Religiestudies van de Radboud Universiteit Nijmegen.

© 2016 Peter Abspoel, Nijmegen en Uitgeverij Vantilt, Nijmegen

ISBN 978 94 6004 271 3

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem

Beelden van links naar rechts:

1. Martin Hegedušić (1923-2011), *Een moeder uit Hlebine*, Galerija naivne umjetnosti, Hlebine, Kroatië;
2. Lewis-schaakstuk, *Berserker*, 12e eeuw, Noorwegen, National Museum of Scotland;
3. Mariabeeld, ca. 1350, O.L.V. Ten Hemelopneming, Renkum.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord	7
ALGEMENE INLEIDING	11
EERSTE DEEL: Traditionele zingeving	33
Inleiding tot het eerste deel 35, <i>Centrale begrippen</i> 38 Het gegevene 43, <i>Opvoeding en traditie</i> 44 De toewijdingswaardige wereld en de ervaringswereld 55 Afwaardering van het toewijdingswaardige 63, <i>Tijdelijke ontsnapping aan het toewijdingswaardige</i> 63, <i>Relativering van het toewijdingswaardige</i> 68 De traditionele werkelijkheid 80, <i>Instrumentele en traditionele effectiviteit</i> 85, <i>Traditie in de moderne samenleving</i> 94, <i>Het relfief van de toewijdingswaardige wereld</i> 99, <i>De anatomie van de traditionele leefwereld</i> 101 Traditionele cognitie en de geest 109 De noodzaak en de beperkingen van traditie 122, <i>De traditionele theodicee</i> 123, <i>De werkelijkheidswaarde van het traditionele toewijdingswaardige</i> 131	
TWEEDE DEEL: Het strijdersethos	145
Inleiding 147 Het strijdersethos in historisch en vergelijkend perspectief 154, <i>De Germanen als anomalie</i> 157, <i>Het strijdersethos bij de oude Germanen</i> 162, <i>Het strijdersethos en sociale differentiatie</i> 165, <i>Het strijdersethos in de geschiedenis</i> 170, <i>De diffusie van het strijdersethos</i> 177 De kern van het strijdersethos 187, <i>De leider en de held, idealen van vrijheid en gelijkheid</i> 189, <i>De geest van het strijdersethos</i> 194 Wederwaardigheden en transformaties van het strijdersethos 204 <i>Het strijdersethos en romantische passie</i> 206, <i>Het strijdersethos en het intellectualisme</i> 210, <i>Voorwaarden van het westerse denken</i> 212, <i>Absolute prioritering van het theoretische perspectief</i> 216, <i>Hoe traditie verduisterd raakte in het denken</i> 224, <i>Bijzondere kenmerken van de intellectuele variant van het strijdersethos</i> 228 Het verburgerlijkte strijdersethos 234 <i>De basisdynamiek van burgerlijke zingeving</i> 237, <i>Het verburgerlijkte strijdersethos en wetenschap</i> 242, <i>Het vooruitgangsgeloof</i> 246, <i>Overeenkomsten met het oude strijdersethos</i> 249, <i>Voortbestaan van een complementair waardenpatroon</i> 255, <i>De moderne strijdersklasse, besluit</i> 259	
DERDE DEEL: Christelijke zingeving	265
Inleiding 267 Op zoek naar de kern van christelijke zingeving 269, <i>Eerste obstakel: de diversiteit van christelijke visies en manieren van leven</i> 269, <i>Geloof, theologie en het handelen</i> 275 Het christelijk geloof in het licht van traditionele zingeving 290, <i>Het geloof in het transcendente, de mogelijkheid van participatie erin, en het herboren-worden</i> 291, <i>Bekering versus rite de passage</i> 293, <i>Het westerse denken en mensbeeld als obstakel</i> 299, <i>De opwaartse en de afdalende weg</i> 305, <i>De christelijke houding tegenover de wereld</i> 313 Het christelijke antwoord op het probleem van het leven 320, <i>Een kleine tour d'horizon</i> 320, <i>Het eigenaardige van het christendom</i> 332 Filosofische implicaties van het christelijk geloof 341, <i>De plaats van traditionele spontaneïteit in het christelijke leven</i> 341, <i>De relatie tussen het traditionele en het christelijke transcendente</i> 360 De christelijke geest 370	

CODA EN CONCLUSIE	397
Noten	427
EXCURSUS	475
Excursus 1: <i>Rondom de definitie van de geest</i> 475 Excursus 2: <i>Het westerse strijdersethos en het Griekse heroïsche ethos</i> 479 Excursus 3: <i>Overeenkomsten en verschillen tussen Plato's 'timocratie' en het westerse strijdersethos</i> 483 Excursus 4: <i>Macht met en zonder grenzen: de casus van slavernij</i> 491 Excursus 5: <i>De theologie van de 'opwaartse weg' in het Oosten en het Westen</i> 509 Excursus 6: <i>Het gehoorzamen van de natuur in verschillende christelijke voorstellingen van de verlossing</i> 513	
Geraadpleegde literatuur	517
Beknopt namenregister	527

Als mensen mij vragen hoe lang ik aan dit boek heb gewerkt, zeg ik meestal dat ze kunnen kiezen: drie jaar, zes jaar, of dertig jaar. De drie jaar slaan op de periode tussen het moment waarop ik de eerste zinnen schreef van het manuscript en het moment waarop ik het als filosofisch proefschrift indiende. (En het zou nog ruim een jaar duren voor ik de laatste hand legde aan deze publicatieversie.) De zes jaar slaan op de periode waarin ik mijn ideeën over traditie en antitraditionalisme uitwerkte. En de dertig jaar slaan op de periode waarin de vragen mij bezighielden, die ik hier – naar mijn beste weten – probeer te beantwoorden.

Die vragen rezen naar aanleiding van mijn kennismaking met het leven in Afrikaanse dorpen en steden. Als antropologiestudent deed ik onderzoek in Mali en in Kameroen. Mijn onderwerp was de muziek, maar geleidelijk aan kreeg ik meer aandacht voor andere aspecten van het Afrikaanse leven, en ook voor mijn eigen houding ertegenover. Ik betrapte mezelf – hoewel ik mezelf toen al als cultuurkritisch beschouwde – op bepaalde typisch westerse trekjes. Waarom vond ik het logisch om mensen lastig te vallen met allerlei vragen, teneinde iets te schrijven dat hoogstens relevant zou zijn voor een handvol specialisten? Maar mijn houding veranderde ook. Telkens als ik terugkwam in West-Europa, verbaasde ik me spontaan over steeds meer dingen. Zo diende de vraag zich aan: hoe staat de westerling in het leven, en in welk opzicht verschilt zijn levenshouding van die van mensen in meer traditionele samenlevingen? Hoe zijn deze verschillen tot stand gekomen, en wat maakt ze zo hardnekkig? Ik zegde mijn eerdere specialisme (de etnomusicologie) vaarwel, en probeerde zicht te krijgen op grotere historische en culturele patronen en verbanden. Ik verdiepte me enerzijds in Afrikaanse culturen en traditie in het algemeen, en anderzijds in de westerse filosofie, theologie, geschiedenis en literatuur – en gaandeweg zocht ik meer houvast buiten het antropologische begrippenkader waarop ik eerder vertrouwd had. Juist omdat ik zozeer gespitst was op de contrasten tussen traditie en het westerse antitraditionalisme, viel het mij op dat het christendom, in zijn verschillende historische gedaantes, zich niet

gemakkelijk liet plaats. Het begon mij te dagen dat mijn benadering mogelijk nieuwe aanknopingspunten bood, zowel voor een kritiek op bepaalde westerse vormen van christendom, alsook voor een exploratie van de samenhang tussen christelijke ideeën en praktijken.

Het duurde decennia voor ik het punt bereikte waarop ik meende iets zinnigs te kunnen zeggen over mijn onderwerp. Tot dan toe had ik slechts enkele artikelen gepubliceerd, over kleine onderdelen van het geheel dat mijn aandacht had. Toen ik de tijd rijp achtte om mijn boek te gaan schrijven, besepte ik dat het een vreemd boek zou worden. Omdat ik er niet van verdacht wilde worden ongetemde stokpaardjes te berijden, en me graag teruggefloten zag als ik dreigde dat toch te doen, besloot ik dat mijn vreemde boek maar beter eerst een proefschrift kon zijn. Maar als proefschrift, besepte ik, zou het in zekere zin extra buitenissig zijn: ik wilde me niet uitsluitend richten tot specialisten, deels uit principe, maar ook omdat het onduidelijk was wat voor specialisten het zouden moeten zijn.

Het is te danken aan prof. dr. Paul van Tongeren dat het proefschrift er gekomen is. Ik ben hem erkentelijk wegens het feit dat zijn aanmoediging niet taande toen ik naar zijn idee onnodig hard tegen de schenen van door hem gewaardeerde denkers schopte, en toen ik op een even onbesuisde manier leek om te gaan met door hem gestelde grenzen (in de tijd en aan de omvang van het manuscript). De hobbels in de weg die er ook waren in het promotietraject, hebben ertoe bijgedragen dat veel dingen in mijn denken op de juiste plek vielen. Ik heb veel gehad aan de kritiek van degenen die betrokken waren bij mijn academische beproeving – zowel deelnemers aan discussies als beoordelaars. Het proefschrift dat ik uiteindelijk verdedigde, was beslist beter dan elk boek dat ik ooit in eenzaamheid had kunnen schrijven. Tegelijkertijd heb ik niet het idee dat ik welke concessies dan ook gedaan heb. Het was verheugend op de dag van de verdediging te merken dat mijn eigenzinnigheid – het feit dat ik zelf iets vertelde, in plaats van andere auteurs ‘met elkaar in gesprek te brengen’ – niet alleen getolereerd, maar ook gewaardeerd werd.

Wat ik zelf te vertellen heb, is echter – dit zou ik in elk geval graag geloven – meer dan het verslag van een eenzame verkenningstocht. Het is waar, in mijn denken heb ik me vaak buiten de paden gewaagd die in het westerse denken gebaad en gemarkeerd zijn. Toch heb ik niet het idee dat ik, als Kierkegaards genie, geprobeerd heb de wereld in mijn hoofd los te tillen van haar fundamenteën: ik wilde die fundamenteën juist beter leren herkennen en aanwijzen. In alles wat ik met overtuiging heb geschreven, resoneert voor mijn gevoel iets van

de overtuigendheid van talloze anderen. De meesten van hen zullen niet de minste aandrang voelen om iets te schrijven, of zelfs maar om iets te lezen, als wat ik geschreven heb. Maar als iets mij behoed heeft voor het schrijven van al te uitzinnige onzin, dan is het dat ik hun gezag ervoer, en het verlangen om recht te doen aan wat zij mij hebben doen inzien.

Echter, met de hulp van zulke bewoners van mijn geheugen alleen had ik het niet gered. Juist omdat mijn benadering, in de woorden van Paul van Tongeren, ‘volstrekt atypisch’ is, was het belangrijk voor mij om mensen om me heen te hebben die begrepen waarom ik geloofde dat mijn onderzoek tot iets kon leiden. Ik weet mij gezegend met collega’s (in brede zin), vrienden en een zoon die mij hebben aangemoedigd, die met mij hebben meegedacht, en die mij hebben terechtgewezen wanneer ik uit de bocht dreigde te vliegen. Als het mij gelukt is mijn argumenten helder te verwoorden, is dat voor een groot deel te danken aan het feit dat zij mij uitnodigden hen te overtuigen – los van de vraag of ik in die opzet slaagde of niet. Ik noem wat namen, zonder compleet te willen zijn. Met sommigen, onder wie Hans Altena en Manon Uphoff, voerde ik vooral gesprekken naar aanleiding van schetsen die ik hun had laten lezen (de eerstgenoemde heeft bovendien allerlei tekstuele foutjes uit de proefschrifteditie geïst). Anderen, zoals Geert Koefoed, Syds Wiersma, Pim Lacor, Bob van Geffen en mijn zoon Christof leverden gedetailleerd commentaar op de tekst – delen ervan of het geheel. Mgr. Gerard de Korte en priester Henri ten Have hebben mij in de gelegenheid gesteld om, tijdens gesprekken, te toetsen hoe mijn ongebruikelijke kijk op het christendom bij hen viel. Ik ben blij met hun welwillendheid en belangstelling. Ik zal overigens proberen even welwillend te staan tegenover eventuele bezwaren die ze alsnog kunnen blijken te hebben.

Dankzij uitgever Marc Beerens, en Henk Hoeks die voor hem naar het manuscript keek, is nu mijn oorspronkelijke plan verwezenlijkt: het proefschrift is een boek geworden. Deze versie is flink afgeslankt; maar hier en daar heb ik ter verheldering ook elementen toegevoegd. Een filosofische verantwoording van de onderneming, die in een bijlage bij de proefschrifteditie te vinden was, hoop ik ooit nog te publiceren, samen met enkele andere stukken waarin ik meer uitgebreid aangeef wat in mijn ogen de beperkingen zijn van een aantal courante (filosofische en sociaal-wetenschappelijke) verklarings- en interpretatiewijzen.

De kans om me een tijdlang te concentreren op het uitwerken van mijn gedachten, dank ik aan het bestuur van de Faculteit der Filo-

sofie, Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit, en aan een fonds, dat – mogelijk uit vrees voor een onbeheersbare toeloop van mensen met even wilde ideeën – liever ongenoemd wil blijven; beide ben ik dankbaar voor hun steun. De genoemde faculteit en het Sormani Fonds hebben deze uitgave mede mogelijk gemaakt.

Een proces van reflectie op traditie, dat decennia in beslag nam, en dat aanvankelijk een eenzame onderneming was, draagt nu vrucht in de vorm van een boek, waarin ik mijn visie uiteenzet, op een manier die naar ik hoop door lezers als verhelderend wordt ervaren. Daarbij denk ik niet alleen aan mensen die geïnteresseerd zijn in speculatieve kwesties, maar ook aan mensen die zich zorgen maken over het lot van de menselijkheid in de moderne wereld. Het resultaat is in mijn ogen enerzijds precies wat ik had willen schrijven, en voelt daarmee als volkomen eigen; anderzijds zie ik in ieder geslaagd facet de sporen van de slijpsteen van de geest van anderen, en zie ik in het geheel meer dan een *theorie over traditie* weerspiegeld.

Peter Abspoel
Wageningen, april 2016

ALGEMENE INLEIDING

In mijn boek neem ik de lezer mee op een verkenningstocht, bestaande uit drie etappes die door heel verschillende landschappen voeren. Achtereenvolgens bied ik zicht op:

- 1 de traditionele voorwaarden van het menszijn;
- 2 factoren die ervoor zorgen dat deze voorwaarden in het Westen gemakkelijk uit beeld raken in het denken en in de praktijk veronachtzaamd worden;
- 3 aspecten van het christendom die ons ontgaan zolang we, toegevend aan typisch westerse reflexen, het zien als iets dat de mens verlost van de afhankelijkheid van traditie, of juist als iets dat, omdat het traditioneel is, niet serieus genomen kan worden.

In het voorbijgaan lever ik een bijdrage aan een eeuwenlange discussie over wat de westerse cultuur anders maakt dan andere. Als ik beweer dat het strijdersethos en het christendom samen het bijzondere karakter van het Westen bepalen, zeg ik overigens niets nieuws. We vinden deze gedachte onder meer bij de historicus Christopher Dawson, die de onrust en dynamiek in de westerse samenleving terugvoert op de spanning tussen de aspiraties van christenen en van strijdlustige edelen (en wiens term *warrior ethos* ik heb vertaald). We vinden de gedachte impliciet bij tal van anderen – onder wie Nietzsche. Nieuw is wel dat ik de kern van deze twee zingevingspatronen probeer te verhelderen door te zien welke houding ze met zich meebrengen ten opzichte van traditionele zingeving.

Om zulke houdingen te kunnen herkennen en definiëren, moeten we tot een goed begrip komen van de rol die traditionele zingeving speelt in het menselijk leven. En dit valt niet mee. Als we ons laten meevoeren door de stroom van het westerse denken, zijn we geneigd traditionele zingeving te reduceren tot een bepaalde interpretatie van het leven, of een bepaalde manier om gebruik te maken van objectiveerbare dingen. En we verwarren maar al te gemakkelijk de voorwaarden van zingeving met de denkbare voorwaarden voor onze reflexieve activiteit: principes, premissen, herkenbare relaties tussen kenbare elementen, of een voorverstaan dat ons in staat stelt

historische uitingen te interpreteren. Ook de motieven waardoor we ons laten leiden als we het leven beschouwen, stellen we gemakkelijk model voor de motieven waardoor mensen zich in het concrete leven laten leiden. Als we dat doen, vormen we ons een te beperkt idee, meen ik, van menselijke zingeving. De meeste mensen op deze wereld streven er niet naar iets anders te zijn dan ze, vertrouwend op traditionele zingeving, kunnen worden. Wat zoeken en vinden ze in het leven? Sommigen (ik denk aan neodarwinisten en bepaalde sociologen) zeggen: wij hebben moeite gedaan om hun motieven te begrijpen, zij zijn minder veeleisend. Maar wie dit zegt, is volgens mij ook niet echt veeleisend. Zoals Michael Polanyi heeft laten zien, kunnen we een theorie alleen denken als we tegelijk vertrouwen op *tacit knowing*, dat wil zeggen, op een buitentheoretisch begrip van de werkelijkheid (inclusief onszelf) dat zich nooit door het denken laat uitputten.¹ En dan is nog de vraag: kan een theorie ooit uitdrukken wat we in het leven zoeken? Zou het niet zo kunnen zijn dat we in het concrete leven vertrouwen op een *ander relevantiebesef* dan we productief kunnen maken als we reflecteren? Maar als we deze gedachte toelaten, ziet de zaak er niet bepaald overzichtelijker uit. Traditionele zingeving is niet los te denken van een concrete, cultuurbepaalde manier van leven, die het product is van de spontane toewijding van een verscheidenheid aan mensen, met verschillende temperamenten, sensibiliteiten, interesses, etc., en die een onoverzichtelijke verzameling praktijken omvat. Het traditionele leven biedt een niet-inventariseerbare rijkdom aan dingen die ertoe doen en vormen van vervulling. Hoe kunnen we een levenshouding die gestalte krijgt binnen *dit leven* contrasteren met andere – en dan nog wel in de reflectie?

Mijn methode om zingevingspatronen te vergelijken, is voor een groot deel 'afgekeken' van de Franse filosoof Maurice Blondel (1861-1949). Hij baant een nieuwe weg van een kritiek van het denken naar een 'kritiek van het leven'. Hij begint met deze vraag: wat moet er allemaal gerealiseerd zijn, buiten ons en in ons, voor we de simpelste bewuste handeling kunnen stellen, of de simpelste gedachte kunnen hebben? Als denkende, zin-gevende, voelende mensen blijken we het product van een leven dat zich maar zeer ten dele door het reflexieve denken laat vatten en beheersen; dit denken is daarbinnen maar een van de vormgevende en voortstuwende krachten. De theoretische activiteit en het praktische handelen doen geen dubbel werk, zegt Blondel ergens.² Ons verstand kan ons niet vertellen waarom we het vertrouwen hebben dat we door te handelen en te denken verder kunnen komen in het leven. Maar dit vertrouwen ligt tegelijk

ten grondslag aan ons vermogen om te handelen en te denken. In het concrete leven lossen we kennelijk andere problemen op dan die waarover we kunnen nadenken. En alleen als we verder komen in het leven, kunnen we in ons denken verder komen. Als we geloven dat we ons het beste in alles kunnen laten leiden door de reflectie, misskennen we de voorwaarden van ons eigen denken. De taak van de filosofie is (volgens Blondel) de methode te rechtvaardigen die ons in staat gesteld heeft te worden wat we zijn, niet om een alternatief ervoor te bieden. Een consequente filosofie kan ons dan ook nooit aanbevelen om spontane verlangens naar (verdere) zelfrealisatie in het keurslijf te persen van denkbare doelen. Deze filosofie helpt ons te zien welke visies of levenshoudingen inconsequent zijn, omdat ze dat waarop ze berusten ontkennen of als irrelevant doen voorkomen. Zij helpt ons ook te begrijpen dat we in traditie meer zoeken dan het houvast van gebruiken, rituelen of een levensvisie: we zoeken en vinden er een perspectief voor zelfverwerkelijking, een manier van leven die stimuleert tot zingeving.

Alleen in een traditionele omgeving, zeg ik, kunnen we tot de overtuiging komen dat er een *toewijdingswaardige wereld* bestaat. Daarvoor moeten we anderen zien handelen op een overtuigende en overtuigende manier – iets waartoe ze enkel in staat zijn als ze zich op een zelfde manier door anderen hebben laten overtuigen. Dit handelen is door en door traditioneel. De natuur voorziet niet in de voldoende voorwaarden ervoor, zoals voor instinctief gedrag. En wat op deze manier wordt overgedragen, heeft geen betekenis die verhelderd kan worden in het licht van iets anders: het is een kwaliteit van de wereld die bestaat bij de gratie van het traditionele, toegewijde handelen. Ouders voelen het als een vanzelfsprekende morele plicht om hun kinderen met behulp van deze ‘methode’ vertrouwen te geven in het leven; en het lijkt geen twijfel dat ze dit moeten doen, op een effectieve wijze, om ernstige zingevingproblemen te voorkomen. Pas als zo een basis is gelegd voor ons zin-geven, kunnen we bewuste belangstelling opbrengen voor andere dingen – bijvoorbeeld de aard van objecten, causale relaties, of ‘symbolische structuren’. We beginnen dus niet met het soort kenbare elementen aan de hand waarvan we in de reflectie beelden van de werkelijkheid construeren: we beginnen met concrete anderen die ons doen ervaren dat ze betrokken zijn op iets – uiteindelijk het *leven als geheel* – wat transcendent is aan al het concrete en waar we ons letterlijk geen voorstelling van kunnen maken.

De ongebruikelijke conclusie waartoe ik kom, is deze: de menselijke geest is een product van het traditionele leven. We zien anderen

handelen op manieren die ons een idee geven van wat we kunnen zijn, of van wat we willen bevestigen in het leven. We willen wat deze anderen beweegt in ons voelen, maar wat ons aantrekt in hun handelen – hun liefde voor het toewijdingswaardige – laat zich niet zomaar verinnerlijken, en nooit uitputten. Dus we verinnerlijken de vormen van hun handelen, in het besef dat iets ons ontgaat. In het contact met anderen blijken sommige vormen die we ergens in ons dragen als het ware gemagnetiseerd; ze blijken ons spontane handelen te kunnen meesturen. En zo ontdekken we wat we willen doen en zijn. Ik denk dat het woord ‘geest’ passend is voor de relatie van ons bewustzijn met zulke verinnerlijkte vormen die ons bewegen op een manier die we niet kunnen beheersen, maar waar we niettemin meer op vertrouwen dan op onszelf – of liever: ons vertrouwen in onszelf is er niet van te scheiden.

Het lijkt wellicht of traditie alleen materiaal biedt voor *Songs of Innocence*; en in zekere zin is dit zo. En dit is een probleem. Tegenslagen, geweld, rampen, ziekten en ongelukken – ze zijn moeilijk te rijmen met het vertrouwen dat traditie wekt en vraagt. Pogingen om de eer van traditie te redden door alles wat misgaat te wijten aan kwaadwil of nalatigheid zijn om allerlei redenen niet bevredigend. Voor *Songs of Experience* moeten we dus het materiaal elders zoeken dan in de toewijdingswaardige wereld waarin traditie ons inwijdt. Maar het moge duidelijk zijn dat we *niets* kunnen zingen of zoeken zonder te vertrouwen op de geest die dankzij traditie in ons leeft.

Blondel zegt dat al onze ervaringen in dit leven eerder onze eetlust opwekken dan dat ze ons verzadigen.³ Anders dan Blondel, die via filosofische weg de voorwaarden van een definitieve oplossing voor het ‘probleem van het leven’ wil achterhalen, ben ik geneigd het probleem zoals het zich aan ons voordoet als een onontkoombaar gegeven te zien. Het traditionele leven realiseert de voorwaarden voor zingeving; tegelijk belooft het meer dan het kan waarmaken. Ik geloof niet dat we de relativiteit van dit probleem leren inzien door te gaan graven naar een basis van ons zin-geven die dieper ligt dan de verwachtingen die traditie in ons wekt.

Het bewustzijn van het probleem wekt de behoefte aan een houvast buiten of boven het traditionele leven; dat we andere zingevingspatronen beproeven om te zien of ze zo’n houvast kunnen bieden, is dan ook logisch. Maar het gevaar bestaat dat we een oplossing zoeken die ons doet vergeten wat het probleem ook alweer was. We kunnen natuurlijk zeggen: traditie verleidt ons tot het omhelzen van illusies; als we dat leren inzien, aan de hand van welke visie ook, zijn

we verder gekomen dan traditie ons brengen kan. Maar dan ontkennen we de grond waarop we staan; en volgens mij kunnen we nooit, zonder te verwijzen naar de weg die we aan de hand van traditionele zingeving hebben afgelegd, enige betekenis geven aan de woorden 'verder komen'. Als we gaan geloven in een andere of meeromvattende oplossing voor het 'probleem van het leven' dan traditie biedt, zullen we altijd een *houding moeten aannemen* tegenover de 'traditionele geest' en tegenover de verwachtingen van het leven die ermee gegeven zijn – want die laten zich nooit uitbannen. En zulke houdingen zijn te bekritisieren op een filosofische wijze (mits we de intellectuaalistische valkuilen mijden waarop Blondel gewezen heeft). Zo kom ik tot de gedachte dat we het beste kunnen begrijpen wat mensen aantrekt of gevangen houdt in een bepaald zingevingspatroon, als we de houding tegenover traditionele zingeving weten te identificeren die erin geïmpliceerd is. Ik demonstreer het verhelderend potentieel van deze methode door op zoek te gaan naar de kernen van het strijdersethos en christelijke zingeving.

In het strijdersethos zie ik een gepassioneerd verzet tegen de afhankelijkheid van traditie en van de 'traditionele geest'. Dit leidt tot de behoefte om te bewijzen dat men op eigen kracht opgewassen is tegen alle uitdagingen. Het strijdersethos brengt een verachting met zich mee van de concrete bestaansvoorwaarden van het menselijk leven. Het levensdoel dat het dicteert, is paradoxaal en ondenkbaar: een totale overwinning op alles, te behalen krachtens de eigen passie. De westerse mens (of de 'faustische ziel') kenmerkt zich volgens Oswald Spengler door een verlangen naar oneindigheid – oneindige te veroveren verten en een oneindige eenzaamheid –; hij zou daarom alle vormen als beperkend ervaren.⁴ Zo'n onverzadigbare aspiratie zien we in het westerse leven inderdaad aan de dag treden, in de verheerlijking van pure macht en absolute vrijheid, een geloof in onbegrensde mogelijkheden, en een drang om grenzen te doorbreken.

In zuivere vorm treffen we de hier geschetste levenshouding aan bij aristocratische strijders, aan het begin van de ons bekende geschiedenis. Zij achtten het heroïsch om voortdurend alles en iedereen op het spel te zetten in drieste avonturen waarvan ze veel meer verwachtten dan oorlogsbuit, namelijk iets onvergelijkbaars: glorie, het winnen-zijn, een 'bewijs' van eigen goddelijkheid. En zij hadden vrij spel in het 'barbaarse' Westen, omdat het levensperspectief van de strijder-held er als het hoogste gold. Dit was bij andere Indo-Europese volken niet het geval, zoals Georges Dumézil heeft laten zien, aan de hand van een vergelijking van mythen en religieuze voorstellingen.⁵